

B.
ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ
ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΚΟΥΡΙΑΝΟΥ
ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΣΤΕΝΗΜΑΧΟΝ ¹⁾

M. A. A. - 67:
Θρακία
17. 1938

Τὸ 1904 ἐξέδωκεν ὁ Louis Petit, ὡς παράρτημα τοῦ 11ου τόμου τῶν «Βυζαντινῶν Χρονικῶν» Πιερουπόλεως, τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου «Πετριτζιωτίσσης» (τοῦ σημερινοῦ Μπασκόβου) παρὰ τὸν Στενίμαχον τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας ²⁾. Ἡ μονὴ αὕτη ἰδρύθη τὸ 1083 ὑπὸ τοῦ Ἰβηρος στρατηγοῦ Γρηγορίου Πακουριάνου, ἐμπίστου φίλου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ὡς ἰβηρικὴ, ἀλλ' ἔπειτ' ἔγινεν ἑλληνικὴ, διατηρεῖται δὲ μέχρι σήμερον ὡς βουλγαρικὴ πλέον.

Ὁ L. Petit ἐξέδωκε κατὰ πρῶτον τὸ ἀνωτέρω τυπικὸν ἐκ χειρογράφου τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ἀφοῦ ματαίως ἀνεζήτησε τὸ πρωτόγραφον. Τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποιησῇ οὐδὲ ὁ Γεώργιος Μουσαῖος, ὅστις τὸ 1888 ἐδημοσίευσεν παράφρασιν γεωελληνικὴν γενομένην τὸ 1782 καὶ ὑπάρχουσαν τότε εἰς τὴν μονήν. Ποῦ ὑπάρχει μέχρι τῆς στιγμῆς τὸ πρωτότυπον, ἂν πράγματι ὑπάρχει, δὲν γνωρίζομεν. Ἐν τῷ μεταξὺ εὑρέθη ἄλλο ἀντίγραφον τοῦ τυπικοῦ, ἐκεῖ ὅπου δὲν θὰ ἐπερίμενέ τις, εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Κοραῆ τῆς Χίου, ἣ ὁποία τὸ ἠγόρασε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Πῶς ἔφθασεν εἰς τὴν Χίον τὸ ἀντίτυπον τοῦ τυπικοῦ τοῦ Πακουριάνου, δὲν ἠδυνήθη ἀκόμη νὰ ἐξακριβώσω. Δὲν εἶναι δὲ μόνον τὸ χειρόγραφον τοῦ ἑλληνικοῦ τυπικοῦ, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένον καὶ ἰβηρικὸν (γεωργιανόν), ἀντίγραφον βεβαίως. Καὶ αὕτη προσέτι ἡ πρώτη ἑλληνικὴ παράφρασις ἡ γενομένη τὸ 1782 εὑρίσκεται σήμερον ἐν Χίῳ. Ὑπῆρξε λοιπὸν ἀξιολογώτατον τὸ πρόσκτημα τῆς Βιβλιοθήκης Κοραῆ, ἣ ὁποία καὶ ἄλλα κειμήλια πολύτιμα διαφυλάττει εὐλαβῶς.

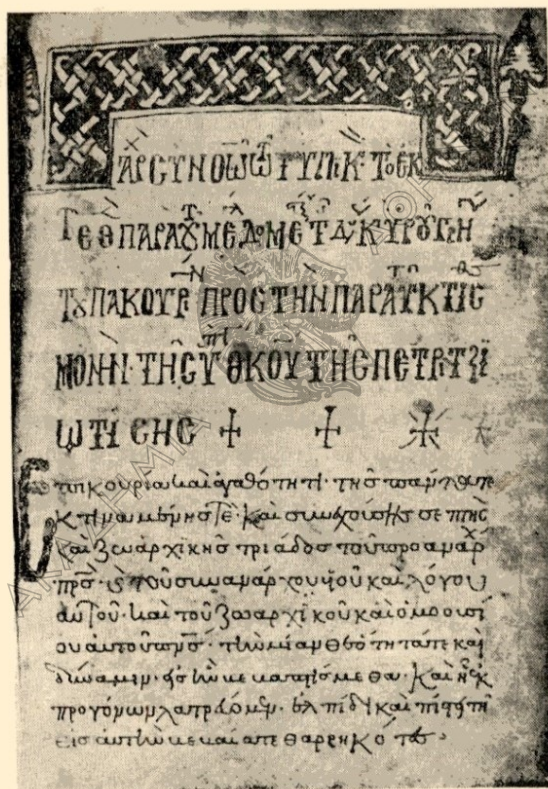
Ὅμιλῶ συντόμως περὶ τῶν ἀντιγράφων τούτων. Ὅτι πρόκειται περὶ ἀντιγράφου τοῦ ἑλληνικοῦ τοῦλάχιστον τυπικοῦ τοῦ 1083 θὰ φανῇ

1) Ἡ μελέτη αὕτη ἀνεκοινώθη εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 17ης Φεβρουαρίου 1938.

2) Ἡ ἔκδοσις φέρει τὸν τίτλον: Τυπικὸν de Grégoire Pacourianos pour le monastère de Pétritzos (Batskovo) en Bulgarie. Texte original publié par le R. P. Louis Petit. St. Petersburg 1904.

ἐκ τῶν κατωτέρω, ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῶν διαφορῶν αὐτοῦ πρὸς τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Petit ἀντίγραφον.

Τὸ ἀντίγραφον τοῦ παλαιοῦ τυπικοῦ φέρει εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Κοραῆ τῆς Χίου τὸν ἀρ. 1598, ἔχει μέγεθος 0,18×0,26 καὶ ἔκτασιν γραφῆς 0,12×20. Τὸ χειρόγραφον ἐγράφη ἀσφαλῶς μὲν πρὸ τοῦ 1669, ὡς φαίνε-

Ἡ πρώτη σελὶς τοῦ ἐν Χίῳ ἀντιγράφου τοῦ τυπικοῦ

ταὶ ἐκ τοῦ κατωτέρω σημειώματος τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, ἴσως δὲ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα. Ὁ Πατριάρχης Δοσίθεος ἐπεσκέφθη τὴν μονὴν τοῦ Πακουριάνου τὸ 1669 καὶ ἐσημείωσεν ἐπὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Petit (βλ. ἔκδοσιν αὐτοῦ σ. XXV) τὰ ἑξῆς :

«Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχζθ' φ' : κατὰ μῆνα ὀκτώβριον ἀφίχθην ἐνταῦθα χάριν προσκυνήσεως καὶ ἱερουργήσας μετὰ τῶν σὺν ἔμοι ἀρχιμανδριτῶν καὶ πρωτοσυγκέλλων Δοσίθεος ὁ μετὰ τὸν σοφώτατον Νεκτάριον τὸν

Κρητα πατριαρχεύσας ὁ ἀπὸ Πελοποννήσου, ἦλθον δὲ ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις χάριν βοηθείας τοῦ Ἁγίου Τάφου ἐπὶ σουλτάν Μεημέτ, υἱοῦ Ἡμπραχίμ. Εἴ τις δὲ τὸ παρὸν βιβλίον ἀποξενώσῃ τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης, ἀφωρισμένος εἶη παρὰ Θεοῦ καὶ ἀσυγχώρητος καὶ ὑπόδικος τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι. Ὑπέγραψα δὲ ἑμαυτὸν ἱβηριστί, ὅτι καὶ ἡ μονὴ Ἰβήρων.»

Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι ὁ αὐτὸς Δοσίθεος ἔγραψε παρόμοιον σημείωμα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης Κοραῆ φ. 71 : «Δοσίθεος ἔλέφ Θεοῦ πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἐνταῦθα ἀφίχθεις ἀποφαίνομαι ἐν ἁγίῳ πνεύματι, εἴ τις, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι, τὰ βιβλία ταῦτα τὰ τυπικὰ τῆς μονῆς ἀποξενώσῃ, ἀπεντεῦθεν νὰ εἶναι ἀσυγχώρητος καὶ ἀφωρισμένος καὶ ἀναθεματισμένος (;) 1669 Ὀκτ. 15».

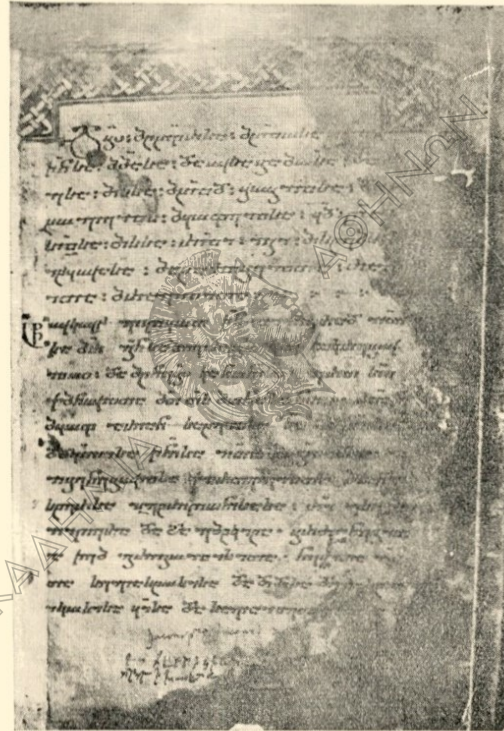
Τὸ σημείωμα ὑπέγραψεν ὁ Δοσίθεος ἐπίσης ἱβηριστί. Ὑπάρχει καὶ ἄλλο σημείωμα ἱβηρικὸν εἰς τὸ ἐν Χίῳ χειρόγραφον, ἴσως τοῦ Δοσιθέου ἐπίσης. Πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Δοσίθεος, ἀφοῦ ἐσημείωσε τὰ ἀνωτέρω εἰς τὰ δύο μέχρι τοῦδε γνωστὰ ἀντίγραφα τοῦ τυπικοῦ τοῦ Πακουριάνου, θὰ ὑπέγραψεν ἀπειλὴν ἀναθέματος καὶ εἰς ἄλλα τυχὸν ὑπάρχοντα τότε ἀντίγραφα ἢ καὶ εἰς τὸ πρωτότυπον.

Εἰς τὴν ἔκδοσιν Petit (σ. XXV) ὑπάρχει καὶ σημείωμα τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου Ντασσά, ἀνεψιοῦ τοῦ Δοσιθέου ὑπὸ χρονολογίαν 13 Ἀπριλίου 1720, ὅπου ἐπιλαμβάνεται ἡ ἀπειλὴ τοῦ ἀναθέματος κατὰ τοῦ μέλλοντος νὰ ἀποξενώσῃ τὴν χειρόγραφον βίβλον, **«ἥς τινο· καὶ τὸ ἴσον μεταγράψεν ἔλαβον σὺν ἐμοί»**. Τὸ ἀντίγραφον, ἐφ' οὗ ἔγραψε ταῦτα ὁ Χρυσάνθος, εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βουκουρεστίου, ὥστε ἡ ἀπειλὴ τοῦ ἀναθέματος δὲν ἠμπόδισε τὴν φυγάδυσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ ποῦ εὐρίσκεται τὸ ἄλλο ἀντίγραφον τὸ ὁποῖον ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Χρυσάνθος; Καὶ τὸ ἀντίγραφον τῆς Χίου φέρει εἰς τὸ περιθώριον τοῦ σημειώματος τοῦ Δοσιθέου (φ. 71) τὰ ἑξῆς : «Ὁ Ἱεροσολύμων ἔλέφ Θεοῦ πατριάρχης Χρυσάνθος συναποφαινόμεθα 1720 μηνὶ Ἀπριλίῳ ζ'». Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι τὸ ἀντίγραφον ποὺ ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ὁ Χρυσάνθος καὶ πρέπει ἐπομένως νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι καὶ ἄλλα ἀντίγραφα τοῦ τυπικοῦ τοῦ Πακουριάνου θὰ εὐρεθῶν, ἴσως δὲ καὶ αὐτὸ τὸ πρωτότυπον.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 1598 ἀντίγραφον τῆς Χίου φέρει καὶ ἄλλο ἀξιόλογον σημείωμα εἰς παράφυλλον ἐν τέλει :

«Ἐλθὼν ἐνταῦθα χάριν προσκυνήσεως τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Πετριτζονιτίσεως, ἥς ἡ ἁγιωτάτη εἰκὼν βρύει θαυμάσια ἄπειρα, ἀνέγων τὸ παρὸν τυπικὸν τῆς ἁγιωτάτης μονῆς ταύτης, ὅπερ συντάσσεται καὶ ἐγένετο κατὰ μίμησιν τοῦ τύπου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε διατελοῦντος ἱεροῦ μοναστηρίου τῶν Παναγίου, ἐθαύμασα τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν λοιπὴν θείαν καὶ ἱερὰν παραγγελίαν τοῦ ἀοιδήμου (!) κτήτορος

τῆς μονῆς ταύτης Γρηγορίου τοῦ μεγάλου δομεστίκου τῆς Δύσεως μετὰ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ Ἀπασίου, ἥτις βεβαίως τοὺς μονάζοντας ἄγει εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον, ὀπηνίκα τὰ τετυπωμένα καὶ κατεστρωμένα ἐν τῇδε τῇ ἱερᾷ βίβλῳ παρὰ τῶν ἀζύγων φυλάττωνται <ἄσφα;¹> λῶς πάντα γὰρ εὐφυνῶς, θείως, εὐσεβῶς, <ἐπω¹>; >φελῶς συντέθειται τε καὶ ἐντέτακται: ἀψνέ' Σεπτεμ <. . .>.

Ἡ πρώτη σελὶς τοῦ ἱβηρικῷ ἀντιγράφου

Διονύσιος ἱεροδ(ιᾱκονος) καὶ διδ(άσκαλος) τῆς ἐν Φιλιππουπόλει ἐλληνικῆς Σχολῆς».

Τὸ σημείωμα δεικνύει ὅτι μέχρι τοῦλάχιστον τοῦ ἔτους ἀψνέ' (1755) τὸ ἀντίγραφον Χίου εὗρίσκετο εἰς τὴν μονὴν τοῦ Μπατσκόβου.

Ἀλλὰ μετὰ τοῦ ὑπ' ἀρ. 1598 ἀντιγράφου τῆς Χίου εἶναι συνδεδε-

1) Τὰ συμπληρούμενα ἐντὸς ἀγκυλῶν εἶναι ἐφθαρμένα ἐν τῷ κειμένῳ.

μένον καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ χάρτου (βαμβυκίνου ἴσως) ἀπηρτισμένον καὶ **ιβηρικὸν** ἀντίγραφον τοῦ τυπικοῦ τοῦ Πακουριάνου, τοῦ ὁποίου παρέχω ἐν φωτογραφίᾳ τὴν ἀρχήν. Ἐπίσης παρέχω ἐν φωτογραφίᾳ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀντιγράφου τῆς Χίου (σ. 235). Δὲν γνωρίζω ἂν ὑπάρχῃ ἄλλο ἰβηρικὸν ἀντίγραφον τοῦ τυπικοῦ τοῦ Πακουριάνου, ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ χειρόγραφον εἶναι πολὺτιμον, ἡ δὲ ἀνάγνωσίς του θὰ διαφωτίσῃ ἐνδεχομένως καὶ ἄσαφῇ σημεῖα τοῦ ἐλληνικοῦ πρωτοτύπου ἢ τῶν ἀντιγράφων αὐτοῦ.

Κατὰ τὸ κδ' κεφάλαιον τοῦ τυπικοῦ τοῦ Πακουριάνου (σ. 44 τῆς ἐκδόσεως Petit) οὗτος ἀπηγόρευσε τὴν κατάταξιν «Ρωμαίων» μοναχῶν εἰς τὴν μονὴν του «ἵνα μήπως βίαιοι ὄντες καὶ περίλογοι (;) καὶ πλεονέκται, ὁστέρημά τι καὶ βλάβην τῇ μονῇ προξενούσιν, ἢ ἀντιτασσόμενον τινα τῷ τόπῳ καθιστῶσι, σπεύδοντα τούτου κατακυριεύειν ἢ τὴν ἡγουμένην πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπιάσασθαι ἢ ἄλλην τινὰ κατὰ ἀπενεκταίαν πρόφασιν ἰδιοποιήσασθαι τὴν μονήν, οἷά περ πολλάκις συμβεβηκότα εἶδομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φυλῇ ἐξ ἀπλότητος καὶ γνώμης ἐπεικοῦς» εἰδὲ μὴ τοῦτο ἦν, ἡμεῖς τούτοις τῇ πίστει ὡς **διδασκάλοις ἐπόμεθα καὶ τοῖς ἐκείνων πειθόμεθα δόγμασι**».

Καὶ ἀλλαχοῦ (κεφ. α' σ. 8, 11) οὐμλεῖ ὁ Πακουριάνος περὶ «τοῦ τῶν Ἰβήρων γένους τοῦ ὁμοφωνοῦντός τε καὶ συστοιχοῦντος κατὰ πᾶσαν δογματικὴν παράδοσιν τῷ ὀρθοδοξοτάτῳ τῶν Ρωμαίων γένει». Ὁ σεβαστὸς ἐρευνητὴς κ. Μυρτίλος Ἀποστολίδης εἰς μελέτην του περὶ τῆς μονῆς¹⁾ ὑποπεύει ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Πακουριάνου τὸ ἀπαγορεύον τὴν ἐγκατάστασιν Ἑλλήνων («Ρωμαίων») δὲν εἶναι γνήσιον. Τὸ ἀνωτέρω ἰβηρικὸν χειρόγραφον καὶ ἡ ἀνακάλυψις τῶν πρωτοτύπων θὰ λύσουν ἀσφαλῶς τὸ ζήτημα, ἀλλ' ἐγὼ πιστεύω ὅτι ὁ Πακουριάνος ἠμπόδισε τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἑλλήνων μόνον διὰ νὰ μὴ πληθυνθῶσι καὶ ἀφαιρέσωσι τὴν μονὴν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Ἰβήρων καὶ μάλιστα τῶν συγγενῶν του, τῶν ὁποίων τὴν προτίμησιν συνιστᾷ εἰς τὸ 25ον κεφάλαιον τοῦ τυπικοῦ. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον περιώρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναχῶν τοῦ Μπασκόβου μόνον εἰς πενήκοντα διὰ νὰ εὐρίσκωνται πάντοτε Ἰβηρες εἰς τὴν μονήν. Κατὰ τὰ ἄλλα ἐκδηλώνει τὴν ἀφοσίωσίν του ὁ Πακουριάνος, ὡς φαίνε-

2) Μ. Ἀποστολίδου, περὶ τῆς μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτσονιτίσσης, «Θρακικά», τ. 7 (1936) σ. 54. Ἡ ἀνωτέρω μελέτη εἶναι πολὺτιμος διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς καὶ συμπληρῶνει τὰς παρατηρήσεις τοῦ Petit εἰς τὴν πρόλογον τῆς ἐκδόσεώς του. Ὁ αὐτὸς Μ. Ἀποστολίδης μετέφρασεν εἰς τὰ «Θρακικά», τ. 9 (1938) σ. 137 κέξ ἐκθεσιν τοῦ Βουλγάρου Καθηγητοῦ Μ. Βαλαβάνωφ περὶ τῆς ἀνωτέρω μονῆς προσθέσας καὶ ἐκεῖ ἀξιολόγους διασαφήσεις.

ται ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα κείμενα, εἰς τοὺς «Ρωμαίους», τοὺς ὁποίους ὀνομάζει «διδασκάλους» τῶν Ἰβήρων.

Δὲν γνωρίζομεν μέχρι πότε ἦσαν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Μπασκόβου μόνον Ἰβηρες, οὔτε ἀφοῦ ἐγίναν δεκτοὶ καὶ Ἕλληνες μέχρι πότε ἐξηκολούθησαν νὰ ἔρχονται Ἰβηρες. Ἐπιγραφαὶ Ἰβηρικαὶ ἐπὶ εἰκόνο; τῆς Πα-

Ἡ νεοελληνικὴ παράφρασις τοῦ 1782

ναγίας τῆς Πετριτζονιτίσεως ἀναφέρουν ἀφιέρωμα Ἰβηρικὸν κατὰ τὸ 1310¹⁾. Ὑπῆρχε λοιπὸν τότε πάντως ἐπικοινωνία μεταξὺ Ἰβήρων καὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Πακουριάνου, τὴν ὁποίαν δεικνύει καὶ τὸ ἐν Χίῳ Ἰβηρικὸν ἀντίγραφον. Ἡ μετάφρασις αὐτοῦ ἴσως μᾶς δώσῃ σαφεστέρας πληροφορίας περὶ τῶν Ἰβήρων τῆς ἀνωτέρω μονῆς.

1) Βλ. μετάφρασιν τῶν ἐπιγραφῶν τούτων παρὰ Βλ. Σκορδέλη, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τ. 3 (1889) σ. 357 πβ. καὶ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Petit σ. XIX.

Εἰς τὸ διηγετικὸν ὅμως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ Ἰβηρικὴ μονὴ τόσον μακρὰν ἀπὸ τὴν Ἰβηρίαν καὶ δι' αὐτὸ ἔγινεν ἔπειτα ἑλληνικὴ, τελευταῖον¹⁾ δὲ μόνον καὶ βουλγαρικὴ.

Ἄλλ' εἰς τὴν Χίον ὑπάρχει πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀντιγράφων, τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἰβηρικοῦ, τοῦ ὑπ' ἀρ. 1598 χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης Κοραΐ καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 1599 χειρόγραφον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν νεοελληνικὴν παράφρασιν, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκε τὸ 1888 ὁ Γεώργιος Μουσαῖος. Παρέχω φωτογραφικὴν εἰκόνα τῆς πρώτης σελίδος τῆς παραφράσεως ταύτης. Ἡ παράφρασις εἶναι βεβαίως ἡ πρωτόγραφος, εἶναι αὕτη, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας ὁ Βλ. Σκορδέλης ἀνέγνωνσε τοὺς δημοσιευθέντας ὑπ' αὐτοῦ στίχους εἰς τὸ Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας (τ. 3 σ. 356):

Πατέρες ὁσιώτατοι τοῦδε μοναστηρίου

Τοὺς στίχους τούτους ὑπογράφει ὁ Φιλιππουπόλεως Παῖσιος εὐχέτης ὡμῶν 1819 Ἰουνίου κη', «συνεύχεται» δὲ ὁ Φιλιππουπόλεως Νικηφόρος 1825 Ἰουνίου α'.

Αὐτὸ λοιπὸν τὸ χειρόγραφον ποὺ εἶδεν ὁ Σκορδέλης, εὐρίσκεται σήμερον εἰς Χίον ὑπ' ἀρ. 1599. Πρέπει νὰ προσέσω δτι ἐγὼ ἀναγινώσκω ὅτι τὸ τυπικὸν τοῦ Πακουριάνου «μετεφράσθη εἰς τὴν ἀπλὴν ἑλληνικὴν ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1792 ἰνδικτ. ι'», ἐνφ' ἑαυτῇ Μουσαίῳ φαίνεται ὅτι μετεφράσθη 1782!

Τρία λοιπὸν χειρόγραφα τῆς μονῆς Μπασκόβου εὐρίσκονται εἰς τὴν Χίον. Λεπτομερέστερον θὰ ἐμιλήσω μόνον περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1598 ἀντιγράφου τοῦ τυπικοῦ τοῦ Πακουριάνου.

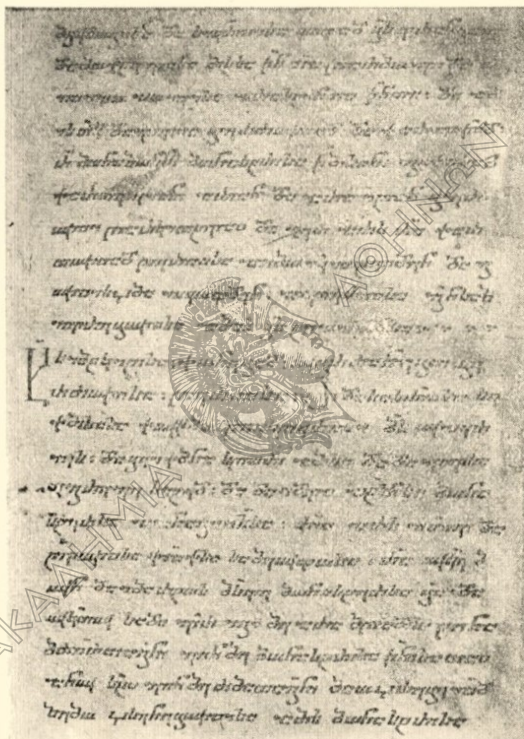
Ἀντίγραφον τοῦ τυπικοῦ τοῦ Πακουριάνου.

Ὅτι τὸ ὑπ' ἀρ. 1598 χειρόγραφον τῆς Χίου δὲν εἶναι τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' ἀντίγραφον, εἶναι σαφές. Τὸ πρωτότυπον ἦτο πιθανῶς γεγραμμένον ἐπὶ μεμβράνης, εἶχε τὰς ὑπογραφὰς τοῦ ἱδρυτοῦ Γρηγορίου Πακουριάνου καὶ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Εὐθυμίου, δὲν εἶχε τὰ χονδροειδῆ λάθη τῶν σημεινῶν ἀντιγράφων κλπ. Τὸ ἐν Χίῳ χειρόγραφον εἶναι πάντως ἀντίγραφον. Ποία ἡσχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ L. Petit; Οὐδέτερον εἶναι ἀντίγραφον τοῦ ἐτέρου. Καὶ τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ τὸ ἐν Χίῳ χειρόγραφον εἶναι ἀντίγραφα τοῦ αὐτοῦ πρωτοτύπου.

Τὸ πρωτότυπον τυπικὸν ἀναφέρεται ὑπὸ σημειώματος τοῦ χειρογράφου Χίου. Ἐν φ. 83 ὑπάρχει εἰς τὸ περιθώριον παραπεμπτικὸν σημεῖον

1) Περί τῆς καταχῆς τῆς μονῆς τοῦ Μπασκόβου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων γράφει ὁ Μ. Ἀποστολίδης εἰς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας ἐργασίας αὐτοῦ.

ἐν σχήματι Η με τὴν σημείωσιν : « Ἐντεῦθεν καὶ ἔμπροσθεν ἔνθα αὐθις τὸ παρὸν κεῖται σημεῖον ἦτοι ἄχρι τῶν ὀκτὼ φύλλων, ἀνόμοιον τῷ πρωτοτύπῳ, δηλαδή οὐκ ἔστι κατὰ τὸ ὕψος τοῦ αὐθεντικοῦ αὐτοῦ πρωτοτύπου ». Δυστυχῶς ὁ σημειώσας τὰ ἀνωτέρω δὲν μᾶς ἀναφέρει λεπτομερείας. Ποῖος οὗτος ; Ἡ χεὶρ (καὶ μελάνη) τοῦ σημειώματος εἶναι ἡ γράψασα ἐν φ. 106 (κεφ. ι') εἰς τὸ περιθώριον τὰ ἐξῆς : «† Ἡ πανήγυρις ταύ-

Σελὶς τοῦ ἱβηρικοῦ ἀντιγράφου

της τῆς ἱερᾶς μονῆς διΟρίσθην παρ' ἐμοῦ Γρηγορίου τοῦ καὶ κτήτορος γενέσθαι ἐν τῇ λαμπροφύρῳ ἡμέρᾳ τῆς ἀγίας (τοῦ) Χριστοῦ ἀναστάσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡμέρᾳ οἱ ἀδελφοὶ λαμβανέτωσαν τὰ διορισθέντα νομίσματα, ὁ μὲν καθηγούμενος τριάκοντα ἕξ, οἱ δὲ <πρεσβύτεροι καὶ> ¹⁾ ἐπίτροποι ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐκκλησιαάρχου καὶ σκευοφύλακος καὶ ὅσοι ἐκ τῶν ἐκκρίτων

1) Τὰ ἐν ἀγκύλαις συμπληρῶ ἐκ τοῦ κςφ. θ', διότι τὸ χαρτί εἶναι ἐφθαρμένον.

τὸν ἀριθμὸν πέντε καὶ δέκα, ὁ καθεὶς νομίσματα κ' καὶ ἡ β' τάξις ἀνδρ<ες> πέντε καὶ ι' ὁ καθεὶς νομίσματα ιε', ἡ τρίτη τάξις ἀπὸ νομίσματα δέκα» ζῶλστ' (=1628).

Τὸ 1628 λοιπὸν ἐγγράφη καὶ ἡ ἀνωτέρω σημείωσις ἡ ὁμιλοῦσα περὶ «αὐθεντικοῦ πρωτοτύπου». Ἀλλὰ τίς ὁ Γρηγόριος ὁ κτήτωρ; Ὅχι βεβαίως ὁ Πακουριάνος. Πρόκειται περὶ ἄλλου Γρηγορίου, ὅστις ὀνομάζει ἑαυτὸν κτήτορα, τροποποιεῖ τὴν ἡμέραν τῆς πανηγύρεως (ἡ ὁποία κατὰ τὸ κεφ. ια' ἦτο ἡ 15 Αὐγούστου) τῆς μονῆς καὶ ὁμιλεῖ περὶ «αὐθεντικοῦ πρωτοτύπου» χειρογράφου. Εἶναι ζήτημα ἂν πρέπει νὰ πιστευθῇ.

Μερικαὶ γραφαὶ ὑποδεικνύουν τὸ αὐτὸ πρότυπον (Vorlage) τῶν ἀντιγράφων Βουκουρεστίου καὶ Χίου. Οὕτω π.χ. τὸ ἐν σελ. 29,7 τῆς ἐκδόσεως Petit «ἀλλήλως περιδόμεναι» ἀναγινώσκεται εἰς τὸ χειρόγραφον τῆς Χίου ὀρθῶς «ἀλλήλαις ἐπερειδόμεναι». Τὸ βραχυγραφικὸν δηλ. σημεῖον s τοῦ προτύπου ἀνεγνώσθη καὶ ἠδύνατο νὰ ἀναγνωσθῇ —ως (ἀλλήλως), ὑπὸ δὲ τοῦ ἑτέρου —αις (ἀλλήλαις). Ὅμοιως ἐν σελ. 43,25 τὸ αὐτὸ βραχυγραφικὸν σημεῖον ἀνελύθη εἰς μὲν τὸ χειρόγραφον Βουκουρεστίου διὰ τοῦ —αις εἰς τὴν λ. ληταίς, εἰς δὲ τὸ χειρόγρ. Χίου διὰ τοῦ —ως (λητῶς). Καὶ εἰς τὰ δύο ἀντίγραφα (τοῦ Βουκουρεστίου δηλ. καὶ Χίου) λείπουν ὀλίγαι γραμμαὶ (σ. 21, 10 καὶ 31, 18 καὶ 52,5 τῆς ἐκδ. Petit), τὰς ὁποίας ὁ Petit ἀνεπλήρωσεν ἀπὸ τὴν παράφρασιν Μουσαίου. Ἐκ τῶν ἄλλων παραλλαγῶν ἐξαίρω τρεῖς ἀκριβεστέρας γραφὰς τοῦ ἀντιγράφου Χίου: Τὸ ἐν σελ. 32,6 τῆς ἐκδόσεως Petit «ἤκει μὲν οὖν» (!) γράφεται εἰς τὸ ἀντίγραφον Χίου ὀρθῶς «οἵκοι μένειν», τὸ δὲ ἐν σελ. 53,3 «καὶ ὑπτριον» (!) ἀναγινώσκεται ἐν Χίῳ «καμπτριον», τὸ δὲ ἐν σελ. 14,15 «Ποσνάκους» ἀναγινώσκεται ὀρθῶς ἐν Χίῳ «Πατζινάκους».

Κατὰ τὰ λοιπὰ δὲν δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ ἀντίγραφον Χίου εἶναι πάντοτε ὀρθότερον τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἔχει καὶ τοῦτο δεῖνὰ λάθη. Παρέχω κατωτέρω τὰς διαφορὰς τοῦ ἀντιγράφου Χίου, τὸ ὅποῖον εἶναι πλήρες καὶ εἰς δύο σημεῖα, ὅπου τὸ χειρόγραφον Βουκουρεστίου ἔχει κενά.

Διαφοραὶ τοῦ χειρογράφου 1598 τῆς Βιβλιοθήκης Χίου πρὸς τὴν ἔκδοσιν Petit

ΕΚΔΟΣΙΣ PETIT

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝ ΧΙΟΥ

σ. 1, 8 τῆς μᾶς θεότητός τε καὶ δυ νάμεως, <εἰς ἦν>	τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δυνάμιν (!) εἰς ἦν
σ. 2, 2 παμφανεστάτης φυλῆς	παμφανεστάτης φυλῆς
σ. 2, 8 μεγίστου Ἀπασίου	μαγίστρου Ἀπασίου
σ. 2, 12 Νέας Ρώμης	καὶ Νέας Ρώμης
σ. 2, 14 πολίτευμα	τὸ πολίτευμα
σ. 2, 27 μονῇ	ἀγία μονῇ
σ. 2, 33 ταμειουλκουμένων	τιμουλκουμένων
σ. 3, 2 προπορευέσθω	πορευέσθω
σ. 3, 9 μοναχικόν	τὸ μοναχικόν
σ. 3, 20 ἀνέθηκεν	ἀνατέθηκεν (!)

- σ. 4, 12 λειτουργεῖν καὶ μνημονεύειν
 λειτουργεῖν ἢ πόσας καὶ ποίας ἡμέρας καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα λειτουργεῖν καὶ μνημονεύειν
- σ. 7, 17 αὕτη τῶν Ἰβήρων
 τῶν Ἰβήρων αὕτη
- σ. 7, 29 ἐκείνην ἀγίαν
 ἀγίην ἐκείνην
- σ. 8, 7 ἐκ νεότητός μου
 ἐξ ἀρχῆς νεότητός μου
- σ. 8, 12 τῷ ὀρθοδοξοτάτῳ τῶν Ρωμαίων γένει
 τῷ ὀρθοδοξοτάτῳ καὶ ἐνθεωτάτῳ τῶν Ρωμαίων γένει
- σ. 8, 20 γήρως
 γήρους
- σ. 8, 33 ἐν γεννητοῖς
 ἐκ γεννητῆς
- σ. 9, 4 ἐπὶ τῷ αὐτῷ
 ἐπὶ τὸ αὐτὸ
- σ. 9, 4 εἰς δόξαν καὶ τιμὴν
 εἰς τιμὴν καὶ δόξαν
- σ. 9, 28
 Ἀπὸ σελ. 9, 28: ~~χρημάτων~~
 μέχρι μελ. 10, 23: γενόμενον
 λείπει ἐν φύλλῳ εἰς τὸ χειρόγραφον
- σ. 10, 26 Βάνιστα
 Βάνισκα
- σ. 10, 27 δὲ
 τε
- σ. 11, 9 καὶ τοπίων
 τοπίων
- σ. 11, 13 τοπία
 τόπια
- σ. 11, 29 ἄλλοις οἷς
 ἄλλοις πολλοῖς οἷς
- σ. 12, 2 κτημάτων
 κτημάτων
- σ. 12, 5 ἔνθα ἐνθάπτεται
 ἔνθα ἀεὶ θάπτεται
- σ. 12, 6 θεοῦ ὁδηγοῦντός μοι
 θεοῦ ὁδηγοῦντός με
- σ. 12, 15 ὑποτυπώσαντες
 τυπώσαντες
- σ. 12, 33 Γελαύνωνος
 Γελαύνωνος
- σ. 12, 35 κάστρου τε καὶ χωρίου
 κάστρου καὶ τοῦ χωρίου
- σ. 13, 7 ἐγγόνει
 γέγονε
- σ. 13, 9 διανεμηθῆναι
 διανεμηθεῖσθαι (!)
- σ. 13, 17 πάντων τῶν κτημάτων
 πάντων τε τῶν κτημάτων
- σ. 13, 19 κακείνου
 ἐκείνου
- σ. 13, 19 ποθεινότερον
 ποθεινότατον
- σ. 13, 25 οὐδὲ ἐκ τῶν ἐκείνων πραγμάτων
 οὐδὲ ἐκ τῶν ἐκείνου πραγμάτων
- σ. 13, 26 δὴ
 τίποτε
- σ. 13, 26 δὴ
 δὲ
- σ. 14, 5 κατεσκευάσθησαν
 κατεσκευάσθη
- σ. 14, 10 ἀνεδιδύσκετο
 ἐνεδιδύσκετο
- σ. 14, 15 Ποσνάκους
 Πατρίνακους
- σ. 14, 25 ἐμφορούσας
 ἐμφορούσας
- σ. 15, 1 ἀσυλῶτους
 ἀσυζητήτους
- σ. 16, 16 βαθύτατον γήρας
 γήρας βαθύτατον
- σ. 16, 19 διακόνους
 διακόνους
- σ. 16, 25 ἐκ τῶν διακονητῶν ἢ
 εἰ ἐκ τῶν διακονητῶν ἢ,
- σ. 16, 28 ἀβούλητος ἐξ ἀνάγκης γενομένη
 ἀβούλητος βούλησις ἐξ ἀνάγκης γενομένη
- σ. 17, 22 δουλώσαι
 δολῶσαι
- σ. 17, 33 εὐθύς
 εὐθὺς

σ. 18, 10 ἀπροσωπολήπιως	ἀπροσωπόληπτος
σ. 18, 13 οὕτω	οὕτως
σ. 18, 14 εὐπάθειαν	εὐπείθειαν
σ. 18, 20 φθάσαι	φθάσει
σ. 18, 22 γνησιωτέρων	γνωστικωτέρων
σ. 18, 31 διοικεῖν τε καὶ οἰκονομεῖν	καὶ οἰκονομεῖν
σ. 19, 16 τούτων ἀκόπως	τούτων ἀπάντων ἀκόπως

(φ. 95 α-β) σελ. 19, 19 ἐκδ. Petit (κεφ. Ε' περὶ τὸ τέλος): πορεύονται καὶ εὐχάριστοι ἔσονται ἐν πάσῃ ζωῇ αὐτῶν, καὶ οὕτως εὐχαριστεῖτωσαν τῷ τῶν ὅλων σωτῇρι ὅτι οὐχ ἕνεκεν τούτῳ που ζητεῖν εὐφορὸν τε καὶ κάλλιστον περιερχόμενοι ἐκοπίασαν· ἀλλ' ἡμεῖς τὴν τοιαύτην ταλαιπωρίαν ὑπέστημεν ἄνω καὶ κάτω τρέχοντες καὶ πάντα τόπον τὸν ἐν τοῖς κτήμασιν ἡμῶν περιερχόμενοι καὶ τούτους ἅπαντας ἐξετάζοντες καὶ ζητοῦντες ἀναπαυτήριον τῶν ἀδελφῶν εἰς κατοίκησιν τούτου εὐαρωστώτερον ἢ ἐπιτηδειότερον, εὐρήκαμεν οὐδαμῶς· ἡ θεία οὖν πρόνοια ἀννεργοῦσα ἡμῖν τοιούτων ἀγαθῶν, ἄρδην ἡμᾶς ἠξίωσε πρῶτον μὲν τοῦ τοιούτου τεύξασθαι καταγωγίου τερπνίστου (!) τε καὶ καλοῦ καὶ κατὰ πάντα ἡδίστου, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἐπιτηδείοις δαψιλεστάτου καὶ τὰ χρειώδη πάντα ἅμα συγκεκραμένον καὶ κατακαιρὸν ἑκάστου τὴν χρῆσιν ἐτοιμῶς παρεχομένου, | φημί δὴ τῶν ψυχικῶν τε καὶ σωματικῶν εὐκαιρῶς τὴν χρῆσιν διαπορθνύμεντος καὶ ἵνα θαρρύντως λέγω τῷ θεῷ παραδείσω ἐκείνῳ ἀφωμοιωμένου, ἐν ᾧ ἡ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ὑπῆρχε τρυφερωτάτη ζωὴ εὐθηνουμένη τε καὶ ἀταλαιπώρητος καὶ τῆς ἐν τούτῳ ἀμεριμνίας, καθ' ἣν ἐβιώτεον· μάλιστα δὲ ὅταν ἀποβλέψηται τις εἰς τὴν ὠραιότητα τοῦ περικλείστου τούτου καὶ ἀμφιβοήτου ναοῦ καὶ τοῦ περὶ αὐτὸν κόσμου καὶ τῶν ὑφασμάτων καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ἡδύπνοον εὐωδίαν καὶ τέρψιν τῆς πνευματικῆς χάριτος καὶ τὴν ἡδυφω^ν ^{νο}ί^α τῆς ἀσματικῆς μουσουργίας τὸ εὐρυθμον μέλος· καὶ τὰς ψυχωφελεῖς παραδόσεις τὰς ποδηγούσας διὰ τῆς βασιλικωτάτης ὁδοῦ καὶ τὴν πορείαν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν ἄλυπον καὶ αἰωνίαν ζωὴν καὶ τῶν τούτοις παρεπομένων παντοίων καλῶν τὴν ποικιλίαν τε καὶ τὸ ἔκ | κριτον, δι' ὧν οἱ ἐν τῷ πανδήμῳ θεάτρῳ ἐκ δεξιῶν τυχόντες τοῦ ἀδεκάστου κριτοῦ τῶν μενόντων αὐτοῖς ἀγαθῶν τεκμαίρωνται τὴν ἀπόλαυσιν· τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων καὶ οὕτως ἀμόχθων ἀπάντων τῶν καλῶν ἐν κατασχέσει γεγονότων ἡμῶν, πῶς οὐχὶ οὕτως ἀλύπως τε καὶ ἀταράχως βιώσῃτε καὶ ἀπλουστάτη γνώμῃ τῇ γλυκυτάτῃ πνοῇ τῶν λεπτοτάτων αὐρῶν τὸ βιωτικὸν πολὺκλυστον διαπλεύσετε πέλαγος; καὶ κατὰ τοὺς θεατὰς τοῦ θεοῦ δρόμου προφήτας θεοῦ ἢ καὶ ἀποστολικῶς εἰπεῖν πολιτεύσῃτε γέλωτα, ποιοῦντες ὡς

φησὶν Ἰὼβ τὰς πολυλόχλους πόλεις καὶ τὰς τῶν πρακτόρων φωνὰς ἔξου-
θενούμενος, **προ** δέ γε πάντων καὶ τούτων ἀνώτερον καὶ διὰ πάντων
ὅστις ἂν εἴη ὁ προῖστάμενος πάντων ἔστω κατὰ τὸν βίον παράδειγμα·
μάλιστα δὲ ἐν τῷ μηδὲν κτᾶσθαι ἴδιον· πᾶν | τα γὰρ τὰ ὄντα ἐν τῇ μονῇ
αὐτοῦ ἐστὶ καὶ οὕτω εἰς εὐχὰς καὶ δεήσεις, σχολάσαι καὶ τῆς ἐν λόγῳ
διδασκαλίας ἀνθέξασθαι καὶ πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἀδελφῶν ἐπιστρέφασθαι
τιμιώτερα ταῦτα ἡγούμενος καὶ ἀμφοτέρω καθὼς φησὶν ὁ θεὸς ἀπό-
στολος· διὰ τῶν ὀπλῶν τῆς δικαιοσύνης· τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, διὰ
δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς
καὶ οὕτως διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν φυλαχθήσεται πρὸς τὴν εἰρημέ-
νην δικαιοσύνην καὶ μακαριότητα καὶ τὸ πρὸς πάντας φιλόστοργον ὁμοίως
ἐνδέξειτε πρὸς τοὺς μεγάλους τε καὶ μικροὺς ἀνεχόμενος τῶν ὀλιγοψύχων
τε καὶ ραθυμούντων τῇ ἀγάπῃ τοῦ Χριστοῦ **χρη** λέγειν· ὅτι καὶ τῶν γογγυ-
ζόντων εἴ τινές εἰσι δυσφορώτεροι πάντων καὶ ἀνυπόκριτοι οἱ δὲ ὑπομένον-
τες αὐτούς, πολὺν μισθὸν λήφονται καὶ μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ γενήσονται·
μετὰ δὲ ταῦτα

σ. 21, 2 ὅτι τοὺς

σ. 21, 13 πεντηκοστοῦ

σ. 21, 16 παρακαταβιάζειν

σ. 21, 18 τούτῳ

σ. 21, 25 ἀνάπλεω

σ. 22, 18 τὸ ἄρτυμα, οἶνον

σ. 22, 21 διαπραττόμενος ἐμφρόνως

σ. 22, 33 εὐμελῶς

σ. 22, 34 ὁμόβουλοι

σ. 23, 17 μετὰ

σ. 23, 25 ἀτιμίας

σ. 24, 14 περισταμένων

σ. 24, 25 βεβαίωσιν

ὅσους

πεντήκοντα

παρακαταβάζειν (!)

τούτων

ἀναπλεων

τὰ ἄρτυματα, οἶνον

ἐμφρόνως διαπραττόμενος

ἐμμελῶς

καὶ ὁμόβουλοι

κατὰ

ἀτιμίαν

παρισταμένως (!)

βεβαίαν

Κεφ. η' ἐκδ. Petit σ. 24,34 ἀντὶ τοῦ νεοελληνικοῦ τοῦ Petit τὸ χ.
1598 ἔχει τὸ ἐξῆς καίμενον :

καθὼς | παρ' ἡμῶν ἐτυπώθη καὶ μὴ ὑποκρατηθῇτω εἰ μὴ μόνον ἐν
ταῖς τρισὶ τεσσαρακοσταῖς· ἀλλ' οὕτε δὲ ἐκ τῶν τεσσάρων κρασοβολίων
ἐκάστον ἀδελφοῦ βουλόμεθα ὑποκρατηθῆναι· τρία δὲ φαγία ἐκάστη ἡμέ-
ρα γενέσθαι καὶ προτεθῆναι τοῖς ἀδελφοῖς διοριζόμεθα, εἴ τι ἂν ἡ τοῦ
Θεοῦ οἰκονομήσει πρόνοια, πλὴν ἐν τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ, ἥτοι τῇ Κυ-
ριακῇ δαιψλεστέραν διοριζόμεθα γενέσθαι τὴν τράπεζαν· τῇ γὰρ προλα-
βούσῃ ταύτης νυκτὶ ἀγρυπνίαν πεποιηκότες ἔκκοποι εἶεν καὶ πρόσπεινοι·
πρὸς δὲ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἁγίας πεντηκοστῆς καὶ μετὰ τὴν σωτή-
ριον γέννησιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἕως τῶν φώτων, τὸ λε-
γόμενον δωδεκαήμερον τέσσαρα ἔστωσαν τὰ βρωμάτια καὶ τὰ τοῖς ἀδελ-

φοῖς ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις παρατιθέμενα· ἐν δὲ τῷ δείπνῳ, τῶν δηλωσάντων (!) ἡμερῶν τῶν δώδεκα καὶ τῶν μέχρι τῆς πεντηκοστῆς πεντήκοντα τυρὸς προστεθῆτω τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἄλλο εἴ τι ἡ θεία οἰκονομήσει πρόνοια καὶ κρασοβόλια ἐκάστω δύο· πλὴν ὁ κατακαιρὸς καθηγούμενος τὴν ἐφορείαν καὶ διακρίσιν ἔχων, εἰ σκοπήσει χρεῶν εἶναι ἄλλο τι προσθήσειν εἰς τὴν τῶν ἀδελφῶν δαίταν, ἐξουσίαν ἔχέτω πρὸς τὸ ἀπαμβλῦναι τὰς ὁρμὰς τῶν τὴν λυχνίαν* (!) προτιμωμένων· εἴτε δὲ ἀπὸ προαστείου εἰσόδου, εἴτε ἀπὸ ποιμνίων εἴτε ἀπ' ἄλλων τινῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν, εἴτε ὑπὸ συγγενῶν τοῦτε καθηγουμένου καὶ τῶν ἀδελφῶν· εἴτε ἀπὸ γνωρίμων καὶ φίλων τὸ οἰονοῦν βρωμάτιον παραμυθίας ἀποκομισθῇ ἐν τῇ μονῇ, τοῦτο τῷ κελλαρίῳ παραδοθῆτω· καὶ ἐν τῇ τραπέζῃ παρὰ τῆς κοινότητος τῶν ἀδελφῶν δαπανηθῆτω· εἴτε αὐτὸς ὁ ὑποδοχὴς τοῦ τοιούτου βρωσίμου εἶδους, ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦτο προσκομίσαιτο· καὶ τῇ ἀδελφότητι προσκομίσαιτο· ἄξιον δὲ μηδὲ τοῦτο ἀμνημόνευτον καταλιπεῖν, ἵνα οἱ προσφοιτῶντες

σ. 25, 18 διακλήσεως	διακλήσεως
σ. 25, 29 οὕτω	οὕτως
σ. 26, 7 διὰ δόσεως	διαδόσεως (!)
σ. 26, 13 διηνεκαῖς	διηνεκαῖς
σ. 26, 13 προσευχαῖς	εὐχαῖς
σ. 26, 22 ἔγκριτοι	ἐγκριτοί
σ. 26, 23 πεντεκαίδεκα	πέντε καὶ δέκα
σ. 27, 1 αὐτάς	αὐτοὺς
σ. 27, 8 πάντας	ταύτας
σ. 27, 20 ἀνά ἐν κρασοβόλιον	πρὸς ἐν κρασοβόλιον (πβ. 27, 13)
σ. 27, 24 ἀπέχομεν	ἀποσχόμεθα
σ. 27, 25 κοινοί	κοινῇ
σ. 27, 33 πέμπτη	πέντε
σ. 28, 4 μετὰ τῶν λοιπῶν	σὺν τῶν λοιπῶν πασῶν (!)
σ. 28, 6 νομίμοις μνημαῖς	νομίμοις μνείαις
σ. 28, 22 καὶ ἔμπροσθεν	ἔμπροσθεν
σ. 28, 27 αἱ μὲν κηροί	οἱ μὲν κηροί
σ. 28, 28 διαπαντός	διὰ παντός
σ. 29, 4 καὶ	τε καὶ
σ. 29, 7 ἀλλήλως περιδόμεναι	ἀλλήλαις ἐπεριδόμεναι
σ. 29, 7 φυλάξουσιν	φυλάξουσιν
σ. 29, 9 παραδεδομένον τε κανόνα καὶ νομοθεσίαν	παραδεδομένον κανόνα τε καὶ τὴν νομοθεσίαν

*) Ἡ νεοελληνικὴ παράφρασις τοῦ Μουσαίου ἐρμηνεύει τὸ «ἀπαμβλῦναι τὰς ὁρμὰς τῶν τὴν λυχνίαν (!) προτιμωμένων» διὰ τοῦ «να ἐμποδίσῃ τὴν λαιμαργίαν τινῶν». Ἐπομένως ὁ παραφράσας εἰς τὴν νέαν ἐλληνικὴν εἶδε τὴν γραφὴν λυχναία εἰς τὸ πρότυπον τοῦ ἡμετέρου ἀντιγράφου.

σ. 29, 27 ἀλλήλων	ἀλλήλοις
σ. 29, 29 διὰ τοῦτο	διὰ τούτων
σ. 30, 13 συνεντριμμένης καρδίας	συντριβῆς καρδίας
σ. 30, 17 δουλώσασθαι	δολώσασθαι
σ. 30, 18 ἀνακαλύπτειν	δεῖ ἀνακαλύπτειν
σ. 30, 21 πρόξενον	πρόξενος (!)
σ. 31, 5 τῷ προεστῶτι αὐτοῦ	τῷ προεστῶτι αὐτῷ
σ. 31, 21 διαφόρων	διὰ διαφόρων
σ. 32, 21 ἐστὶ	ἔσται
σ. 31, 28 φιλεργός	φίλεργος
σ. 32, 6 ἦκει μὲν οὖν	οἴκοι μένειν
σ. 32, 7 θείου καὶ ἱεροῦ	ἱεροῦ καὶ θείου
σ. 32, 14 ἔσονται	ἔσονται
σ. 33, 4 οὕτω	οὕτως
σ. 33, 6 οὔτε	οὔτα
σ. 33, 14 διὸ δὲ ἀνέχεσθαι	διὸ οὐδὲ ἀνασχέ<σ>θαι
σ. 33, 18 προφθῆναι	προφάσει
σ. 33, 19 ἄλλοι	ἄλλως
σ. 33, 19 οὕτω	οὕτως
σ. 33, 29 δὴ	δὲ
σ. 33, 33 ταρσεῖα σάλπιγξ	ταρσεῖα σάλπιγξ
σ. 34, 4 πράγματός ἐστι βλαβερώτε- ρον παντός	πράγματος παντός ἐστι βλοβερώτερον
σ. 34, 12 ὑψωθήσεται τοσοῦτον	τοσοῦτον ὑψωθήσεται
σ. 34, 18 τῆς ἡτοιμασμένης	τὴν ἡτοιμασμένην
σ. 34, 30 φωτιεῖ	φωτίζει σοι
σ. 35, 10 καὶ	τε καὶ
σ. 35, 15 διατηρήσουσι	διατηρήσωσι
σ. 35, 28 δηλαδὴ καὶ θεοπρεπῶς διεσά- φησαν	δηλ. καὶ θεοπρεπῶς ἀριπρεπῶς διεσα- φήσαν (τὸ θεοπρεπῶς δι' ἄλλης χειρὸς ἐγράφη ὑπὲρ τὸ ἀριπρεπῶς)
σ. 35, 28 ἀγάγεσθε	ἀγάγεσθαι
σ. 35, 30 δὴ	δὲ
σ. 36, 5 τοῦτο	τοῦτο
σ. 36, 9 ἐνορκούντες	ἐνορκῶντες
σ. 36, 22 ἔτι καὶ	ἔτι τε καὶ
σ. 36, 27 ἀληγάτευτος	ἀληγάτευτος
σ. 36, 34 τῆς ἀγίας ταύτης ἐκκλησίας	τὴν ἀγίαν ταύτην ἐκκλησίαν
σ. 37, 26 διορισώμεθα	διορισάμεθα
σ. 37, 27 ἀντιτάξεως	ἀντὶ τάξεως
σ. 38, 2 βουληθείη	βουληθῇ
σ. 38, 3 ἐν αὐταῖς	ἐν αὐτοῖς
σ. 38, 7 τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτώ	τιν'
σ. 38, 12 ἐφ' ἐαυτὴν	ὑφ' ἐαυτὴν
σ. 38, 14 κτήσασθαι	κτῆσεται
σ. 38, 30 χώροις	χώρεσι (!)
σ. 38, 31 ἔτι καὶ	ἔτι τε καὶ
σ. 38, 31 προσφοιτῶντος	προσφοιτῶντος

σ. 39, 4 λεγάτον	ληγάτον
σ. 39, 20 σφάλλει	σφάλλεται
σ. 40, 15 οὐκ ἔστι	οὐκ ἔσται
σ. 40, 22 προσαγαεῖν	προσαγαγεῖν
σ. 41, 5 κατὰ τόπον	κατὰ τύπον
σ. 42, 30 ἀδελφοῦ	αὐταδέλφου
σ. 42, 32 εἰώθαμεν	εἰώθημεν (!)
σ. 43, 4 τοῦ μυστηρίου	τῶν μυστηρίων
σ. 43, 10 τῶν κτιτόρων	τοῦ κτίτορος
σ. 43, 25 λιταῖς	λιτῶς
σ. 44, 27 ἔνεκεν	ἐνεκα
σ. 44, 30 τοῦ τέ τινος	τούτου
σ. 45, 5 εἰς τὴν	τῶν εἰς τὴν
σ. 45, 10 τῇ ἁγίᾳ μονῇ	τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ μονῇ
σ. 45, 14 πάντως	πάντη
σ. 46, 17 τόσον	πόσον
σ. 46, 22 ὑπερπερισσεύματα	ὑπερπερισσεύσαντα
σ. 47, 2 ἰσχυρότης	ἰσχὺς
σ. 47, 10 τῷ μυστηρίῳ	τῷ μοναστηρίῳ (!)
σ. 47, 31 τὰς νόσους	νόσους
σ. 49, 7 εἰς τὸ	καὶ εἰς τὸ
σ. 49, 10 οἰκονομήσῃ	οἰκοδομήσῃ
σ. 49, 33 παρ' ἡμῶν αὐτῷ προστα- χθεῖσαι	προσταχθεῖσαι αὐτῷ παρ' ἡμῶν
σ. 50, 12 πρὸς κατάληψιν	πρὸς κατάλυσιν
σ. 50, 22 ἐπιστάτην	ἐπιστάτην
σ. 50, 28 Χοσριάνης	Χοσριένης
σ. 50, 31 κηρίον	κηροὶ
σ. 51, 4 τοῦ.... ἱερουργεῖν	τοῖς.... (!) ἱερουργεῖν
σ. 52, 19 μονὴν ἁγίαν	ἁγίαν μονήν
σ. 53, 3 καὶ ὕπτριον	καμπτήριον
σ. 53, 4 ἀργυροῦν	ὀργυρόν
σ. 53, 5 ἕνα	ἓν
σ. 53, 10 καθημερινὸν λιτόν	λιτόν καθημερινόν
σ. 53, 16 ἀπόστολος	βιβλία ἀπόστολος
σ. 53, 19 ἐκλογάδιον	ἐκλογάδιν
σ. 53, 25 αὐτῆς μία	αὐτῆς
σ. 53, 27 πρεσβυτέρου	πρεσβυτέρων
σ. 53, 27 ὁμοφύρια	μαφύρια
σ. 53, 28 ὁμοφύριον	μαφύριον
σ. 53, 29 ἕτερα τρία ὁμοφύρια μετα- ξωτὰ	καὶ μαφύρια μεταξωτὰ ἕτερα τρία
σ. 53, 31 κηροπηγίων αὐτοῦ	κηροπηγίων αὐτῶν καὶ
σ. 54, 1 ὑάλια	ὕελλια
σ. 54, 4 φορὰδια	φορβάδια
σ. 54, 5 θήλη	θήλειαι

σ. 54, 6 βόες καματεροὶ	καὶ βόες καματηροὶ
σ. 54, 16 χρυσοβούλλα ἐν ταῖς μοναῖς	χρυσοβούλλιον ἐν τῇς μονῆς
σ. 54, 17 χρυσοβούλλα	χρυσοβούλλια
σ. 55 20 χρυσοβούλλα	χρυσοβούλλια
σ. 54, 21 χρυσοβούλλον	χρυσοβούλλιο
σ. 54, 27 Μπαντζινάκου	Πατζινάκου
σ. 54, 30 σεκρέτα	σέκρετα
σ. 54, 31 τὰ ἴσα	καὶ τὰ ἴσα
σ. 55, 1 χρυσοβούλλων	χρυσοβουλλίων
σ. 55, 12 τοῦ Παγκαλίτζι	τοῦ Παγκαλίτζη
σ. 55, 14 μετάκλισιν	μετάκλησιν
σ. 55, 17 Χαπετικίου	Χαρπετικίου
σ. 55, 27 ἕτερα	καὶ ἕτερα
σ. 55, 29 ἕτεροι ἀποδείξεις διάφοροι	καὶ ἕτεροι ἀποδείξεις διάφοροι
σ. 55, 31 πρὸς εἰδήσεις καὶ ἀποδείξεις	προσεῖδησις καὶ ἀπόδειξις
σ. 56, 3 ὁ περιορισμὸς τῶν κτημάτων	ὁ περιορισμὸς τῶν ἐν Φιλιππουπόλει κτημάτων μου· τὸ πρακτικὸν καὶ ὁ πε- ριορισμὸς τῶν κτημάτων

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Γρηγορίου λείπει καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον χειρόγρα-
φον, ἡ ὑπογραφή τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου ἐλλείψει χώρου μετὰ ἄλλα γράμ-
ματα εἰς τὸ περιθώριον.

Ἡ κυριωτάτη διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιγράφων, Χίου καὶ Βου-
κουρεστίου εἶναι, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἢ ἐξῆς. Εἰς τὸ χειρόγρα-
φον Χίου λείπει μία σελίς, ἡ περιέχουσα τὸ κείμενον τῆς σελ. 9,28—10,25
τῆς ἐκδόσεως Petit, ἀλλ' ὑπάρχουν τὰ κείμενα σελ. 19,19—20,27 καὶ 24,
34—25, 18, τὰ ὅποια λείπουν εἰς τὸ χειρόγραφον Βουκουρεστίου. Πρέπει
νὰ παρατηρήσω ὅτι εἰς τὸ χειρόγραφον Χίου τὰ φύλλα τὰ περιέχοντα
τὰ ἀνωτέρω πληρέστερα κείμενα εἶχαν μετατεθῇ καὶ πρὸς στιγμὴν ἐνόμι-
σα ὅτι ἔλειπον καὶ εἰς τὸ χειρόγραφον Χίου. Ἐπειτα εὗρον αὐτὰ μετακι-
νημένα ἀλλαχοῦ τοῦ χειρογράφου. Ἡ μετατόπισις αὕτη τοῦ χειρογρά-
φου Χίου καὶ ἡ ἔλλειψις ἢ καὶ ἀρχικὴ μετατόπισις τοῦ χειρογράφου Βου-
κουρεστίου ἀνάγεται ἴσως εἰς μετατοπίσεις φύλλων τοῦ προτύπου, τὰς
ὁποίας ἐν τούτοις ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ ἐν Χίῳ χειρογράφου ἠδυνήθη νὰ
ἐξακριβώσῃ.

Κατὰ τὴν καταγραφὴν τῶν παραλλαγῶν τῶν ἀντιγράφων ἔλαβον
ὑπ' ὄψιν, ὡς ἐννοεῖται, μόνον τὰς γραφὰς τοῦ χειρογράφου Βουκουρεστίου
ὅχι τὰς διορθώσεις εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Petit. Ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν ἔκαμα

1) Ἀναγινώσκω χρυσοβούλλιον τὴν βραχυγραφίαν χρυσοβούλλ.

καμμίαν διόρθωσιν ¹⁾, ἐπὶ τοῦ παρόντος ἔκρινα ἀναγκαίαν μόνον τὴν ἀπόδοσιν τῶν γραφῶν τοῦ χειρογράφου Χίου, ἔστω καὶ ἐσφαλμένων! Ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ κείμενον, ἀλλ' ὄχι πρὸ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ ἱβηρικοῦ χειρογράφου τῆς Χίου, τοῦ ὁποίου ἐπείγει τώρα ἡ ἔκδοσις.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπενθυμίζω μόνον τὰ κυριώτερα διδάγματα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἐκ τοῦ τυπικοῦ τοῦ Πακουριάνου.

1) Ἡ οἰκογένεια τοῦ Πακουριάνου ἦτο ἱβηρική. Ὁ πατὴρ τοῦ Γρηγορίου Πακουριάνου ἦτο «ἀρχων ἀρχόντων» (σ. 1,20) εἶχε δηλ. τὸν μέγιστον τίτλον, τὸν ὁποῖον βεβαίως οἱ Ἱβηρες ἔλαβαν κατὰ μίμησιν τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀρμενίων. Περὶ τῆς γενεαλογίας τῶν Πακουριάνων βλ. τελευταῖον E. Honigmann, Die Ostgrenzen des byzantinischen Reiches von 363 bis 1071 nach griechischen, arabischen, syrischen und armenischen Quellen 1935 σ. 222. Συγγενὴς πάντως τοῦ ἡμετέρου Γρηγορίου Πακουριάνου ἦτο ὁ πλουσιώτατος Συμβάτιος Πακουριάνος, τοῦ ὁποίου τὴν ἐνδιαφέρουσαν διαθήκην ἐδημοσίευσεν ὁ Ἰωακείμ Ἰβηρίτης εἰς τὸ περιοδικὸν Ὁρθοδοξία τ. 5 (1930) σ. 614.

Εἰς κώδικα τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μανασσῆ εὐρισκόμενον εἰς Χάλκην ἀναφέρεται βιβλιογράφος Θεόδωρος Πακουριάνος: «ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος τοῦ Μανασσῆ διὰ χειρὸς ἐμοῦ Θεοδώρου τοῦ Πακουριανοῦ μηνὶ Ἰουλίῳ 15 ἔτει 6827 ἰνδ. β'» (=1319). Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τῇ προστάσῃ τοῦ Γρηγορίου Πακουριάνου ἦσαν πολλοὶ συγγενεῖς του εἰς τὸ Βυζάντιον, περὶ τούτων δὲ ἔλαβον πρόνοιαν καὶ διὰ τοῦ τυπικοῦ του (περὶ ἐκείνων δηλ. οἱ ὁποῖοι θὰ ἠθέλον νὰ γίνουν μοναχοί).

2) Ὑπὸ γεωγραφικῆν ἔποψιν εἶναι πολύτιμον τὸ τυπικὸν τοῦ Πακουριάνου, διότι μᾶς δίδει πλῆθος ὀνομάτων τῆς Θράκης καὶ τῆς Ροδόπης. Οὕτω π. χ. ἀναφέρει τὸ θέμα Βολεροῦ (σ. 10,32), εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάγει καὶ τὴν Μοσυνόπολιν, ἣτις κατὰ τὸν καθηγητὴν Στ. Κυριακίδη ²⁾ εἶναι τὸ ἐρείπιον φρουρίου μὲ τὸ τουρκικὸν ὄνομα Mesina-Kalesi παρὰ τὴν Κομοτινὴν καὶ ὄχι παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν, ὅπως ἐνόμισαν ἄλλοι ἐρευνηταὶ καὶ κατ' αὐτοὺς καὶ ὁ Louis Petit εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ τυπικοῦ (σ. VIIII). Τὸ γεγονός ὅτι ἡ Μοσυνόπολις ἀνῆκεν εἰς τὸ θέμα τοῦ Βολεροῦ δεικνύει ὅτι τοῦτο ἔξετείνετο ἀπὸ τῆς Μοσυνόπολεως (καὶ ἀπὸ τῆς Μαρωνείας) μέχρι

1) Ὁ κ. καθηγητὴς Ν. Βέης ἐδημοσίευσεν διαφόρους διορθώσεις εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Petit εἰς τὰ Βυζαντινὰ Χρονικά Πετροπόλεως τ. 20,3 (1914) σ. 61. Ὁ Π. Καρολίδης ἐδημοσίευσεν εἰς τὰ Παναθήναια τ. 11 (1906) σ. 289 κέξ. καὶ 330 διαφόρους ἄλλας παρατηρήσεις ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ Petit.

2) Ἀθηνᾶ, τ. 35 (1924) σ. 224.

τοῦ Νέστιου¹⁾ καὶ περιελάμβανε πάντως τὴν περιφέρειαν τῆς Βιστονίδος, τῆς σημερινῆς λίμνης Μπουροῦ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἴσως προῆλθε τὸ ὄνομα (Βολερὸν κατὰ τὴν γνώμην μου δηλοῖ τόπον ἰχθυώδη). Εἶναι λοιπὸν πολὺ τιμὸς ἡ μαρτυρία τοῦ τυπικοῦ διὰ τὸν γεωγραφικὸν καθορισμὸν τοῦ Βολεροῦ, σημαντικωτάτης διοικητικῆς περιφερείας τοῦ Βυζαντίου. Τὸ τυπικὸν μᾶς δίδει καὶ τὴν πρώτην μαρτυρίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Στενιμάχου, τὸ ὁποῖον ἠτυμολόγησα ἄλλοτε ἐκ τοῦ οἰκογεν. ὀνόματος Στενίμαχος²⁾. Τὸ τυπικὸν τοῦ Πακουριάνου ἀναφέρει τὰ θέματα Σεργῶν (=θέμα Σιτρομόνος παρὰ Κλίνφ Π. ρυφρογεννήτῳ), Βολεροῦ, Φιλιππουπόλεως καὶ Σιολένων. Τὸ τελευταῖον περιελάμβανε βεβαίως τὴν Ροδόπην. Ἀλλὰ περὶ τῶν θεμάτων τούτων ἴσως ὁμιλήσω ἄλλοτε.

3) Ὁ Γρηγόριος Πακουριάνος ἰδρύει τρία «ἐξερχοδεῖα» διὰ τοῦ τυπικοῦ του (σ. 48), ἤτοι τρία φιланθρωπικά ἰδρύματα, τὰ ὁποῖα δὲν νοσηλεύουν μόνον μοναχοὺς καὶ λαϊκοὺς, ἀλλὰ καὶ διανέμουν τροφίμα καὶ χρήματα εἰς διαβάτας καὶ πτωχοὺς γείτονας. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ ἡ ἰδρυσις τῶν φιλανθρωπικῶν τούτων ἰδρυμάτων. Ὁ Πακουριάνος ἐμπνέεται ἀπὸ τὰς φιλανθρωπικὰς διαθέσεις τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος καὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ἀνταλειάτης κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα ἰδρυσε πτωχοκομεῖον εἰς Κ[α]πολιν καὶ Ραιδεστόν³⁾. Ὁ Ἀλ. Κομνηνὸς ἰδρυσε τὸ περίφημον σχολικὸν συγκρότημα, τὸ ὁποῖον ἡ Ἄννα Κομνηνὴ⁴⁾ θεωρεῖ ἐν τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ Κόσμου καὶ τὸ ὁποῖον ἐλάμβανε πρόνοιαν καὶ περὶ ὀρφανῶν καὶ περὶ πτωχῶν καὶ περὶ ἀσθενῶν. Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀλ. Κομνηνοῦ Εἰρήνη ἰδρυσε τὴν μονὴν τῆς Κεχαριτωμένης ἐν Κ[α]πόλει καὶ τὸ ἐν αὐτῇ νοσοκομεῖον⁵⁾. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλ. Κομνηνοῦ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἰδρυσε τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος ἐν Κ[α]πόλει καὶ τὸ παρ' αὐτὴν περίφημον νοσοκομεῖον⁶⁾. Ἄλλος υἱὸς τοῦ Ἀλ. Κομνηνοῦ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἰδρυσεν εἰς τὴν Θράκην τὴν μονὴν τῆς Κοσμοσωτείρας, τῆς ὁποίας τὸ τυπικὸν ἐδημοσίευσεν ὁ Louis Petit

1) Βλέπε ὅσα ἔγραψα περὶ τοῦ Βολεροῦ εἰς τὰ Ἑλληνικά τ. 2 (1929) σ. 124 καὶ τ. 7 (1934) σ. 270.

2) Βλ. Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς Μέσης τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τ. 5 (1920) σ. 63. Περὶ τοῦ Στενιμάχου ἔγραψεν ἐνδιαφέρουσαν μελέτην ὁ Κ. Μυρτίλος Ἀποστολίδης ὑπὸ τὸν τίτλον: Ὁ Στενίμαχος ἤτοι συνοπτικὴ τῆς πόλεως Στενιμάχου ἱστορία ἀπὸ τῶν παλαιῶν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἀθῆναι 1929.

3) Βλ. Κ. Ἀυάντου, Ἡ Ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Ἀθῆναι τ. 35 (1924) σ. 162.

4) Ἐκδ. Reifferscheid τ. 2 σ. 290.

5) Βλ. τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς Κεχαριτωμένης παρὰ Migne P. G. τ. 127 στ. 993 κ. ἐξ.

6) Βλ. Κ. Ἀμάντου Ἡ Ἑλληνικὴ φιλανθρωπία ἐνθ' ἄνωτ. σ. 162.

εἰς τὸ ἄλλοτε ἐκδιδόμενον ἐν Κ]πόλει περιοδικὸν Izvestija (τ. 13 [1908] σ. 19 κ.εξ.). Ἡ μονὴ τῆς Κοσμοσωτείας εἶχεν ἐπίσης ὀνομαστὸν νοσοκομεῖον. Ὅλα ταῦτα δεικνύουν τὸ φιλόανθρωπον πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον ἐνέπνευσεν καὶ εἰς τὸν Πακουριάνον τὴν ἵδρυσιν τῶν ἀνωτέρων «ξενοδοχείων», ἥτοι νοσοκομείων. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅπως εἰς τόσα ἄλλα οἱ Βυζαντινοὶ ἦσαν «διδάσκαλοι» διὰ τὸν Γρηγόριον Πακουριάνον.

4) Τὸ τυπικὸν τοῦ Πακουριάνου μᾶς δίδει σαφεῖς εἰκόνα πόσον ἡδύνατο νὰ πλουτήσῃ εἰς νικηφόρος στρατηγός, ὅπως ὁ Γρηγόριος Πακουριάνος, καὶ εἰς ἀνώτερος ὑπάλληλος, ὅπως ὁ ἀδελφός του Ἀπάσιος ὁ μάγιστρος. Κτήματα, ζῶα, κτήρια, πολύτιμα ἱμάτια, εἰκόνες, χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ σκευὴ καὶ ἔπιπλα, ὅπως σημειοῦνται εἰς τὰς σ. 10 κ.εξ. καὶ 52 κ.εξ. ἀποτελοῦν μυθικὸν σχεδὸν πλοῦτον. Βεβαίως πολλὰ κτήματα καὶ ἱμάτια κλπ. ἀναφέρονται ρητῶς ὡς δῶρα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλ. Κομνηνοῦ, ὅστις ἀντήμειβε γενναιοδῶρως τοὺς πιστοὺς φίλους του, ὡς δεικνύουσιν καὶ τὰ ἐν σ. 54 κ.εξ. χρυσόβουλλα, ἅλλα ὁ μυθικὸς πλοῦτος τῶν ἀδελφῶν Πακουριάνων πιθανώτατα δὲν εἶχε πάντοτε δικαίαν τὴν προέλευσιν. Καὶ ἂν οἱ ξένοι Πακουριάνοι, οἱ Ἰβήρες ἡδύνατο νὰ συσσωρεύσουν τόσον πλοῦτον, δύναται τις νὰ φαντασθῇ ὅτι ἀνώτατοι λειτουργοὶ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί, ὑπηρετήσαντες τὸ Κράτος ἐπὶ γενεάς καὶ ἐν καιρῷ ἀνωμαλιῶν εἶχαν πάντοτε εὐκαιρίαν νὰ πλουτήσουν. Ἐννοοῦμεν εὐκόλως πῶς ἡ λ. «ἀρχων» κατήντησε εἰς τὸ Βυζάντιον—πλούσιος. Οἱ συχνὰ ἀνωμαλοὶ καιροὶ ἐρμηνεύουν τὸ φαινόμενον τοῦτο εὐκόλως, τὸ δὲ παράδειγμα τῶν Πακουριάνων εἶναι ἄρκετὰ χαρακτηριστικὸν καὶ μᾶς βοηθεῖ νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὰς ιδιότητας τῆς ἐποχῆς. Τὰ ἀνωτέρω κεφάλαια, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῶν δωρεῶν τῶν Πακουριάνων εἶναι διὰ τὴν ἱστορίαν τὴν οἰκονομικὴν καὶ τὴν σχετικὴν ὁρολογίαν σπουδαιότατα. Οὕτω σελ. 10 κ.εξ. ἀναφέρονται συχνὰ οἱ ὄροι ἀγρός, ἀγρίδιον, τόπιον, προάστειον κλπ.¹⁾ ἐν σελ. 52 ἀναφέρονται εἰκόνες χειμευταί, ὑλογραφίαι, διάφορα πολύτιμα εἶδη μεταξωτά, «βλαττία ὀξυκάστωρα», «βλαττία τριβλάττια» κλπ. Ἡ διασάφησις πολλῶν ἐκ τῶν ὄρων καὶ σπανίων λέξεων τοῦ τυπικοῦ πρέπει νὰ γίνῃ, ὅπως ἔγινεν ὑπὸ τοῦ Nissen ἡ λεξικὴ ἐρμηνεία τῆς Διατάξεως τοῦ Μ. Ἀτταλειάτου. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναφέρω ἁπλῶς τὰ ζητήματα καὶ ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ φιλολογικὸν καὶ λεξικὸν μέρος τοῦ τυπικοῦ.

Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ

1) Περὶ τούτων πβ. καὶ ὅσα ἔγραψα εἰς τὴν Συμβολὴν εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου, Ἀθηνᾶ τ. 27 παράρτ. σελ. 32.